

ОВЧИННИКОВА АЛЬБІНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доктор мистецтвознавства

«СВІТЛА ПРОМОВА» У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ РИТОРИКИ

У XVII столітті практична риторика існувала як мистецтво володіння переконливою і яскравою промовою. Українська риторична школа увібрала в себе кращі зразки риторичних шкіл Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, традиції слов'янських шкіл Київської Русі. Курси української риторики відрізняються естетичним наповненням, також ораторська практика того часу демонструє прекрасну риторичну підготовку. Ораторське мистецтво характеризувалося вишуканим орнаментальним стилем, логічною виразністю, посиленням емоційним та експансивним викладом тексту. Так, «Слово на нову неділю після Великодня» Кирила Туровського, представника урочистого і вчительського красномовства, була заснована на порівнянні Церкви Христової, що радіє воскресінню, з природою, що навесні прокинулася від зимового сну. К. Туровський блискуче використовував метафори і порівняння (радіє християни – ягнята, вчитель – проповідник).

Систематичне викладання риторики як навчальної дисципліни також починається в XVII столітті. Активна діяльність з написання книг з риторики проводилася православними братськими школами. У братських школах вивчалися такі предмети, як граматики, риторика, поезика, діалектика, музика, арифметика і стародавні мови. Найбільшою популярністю користувалися братські школи в Києві, Львові, Вільно і Полоцьку. Всі вони були засновані наприкінці XVI XVII ст. Головним же центром науки вважалася Києво-Могилянська академія, що була створена в 1632 році. Формування і розквіт вітчизняної риторики пов'язані з діяльністю митрополита Новгородського і Великолуцького Макарія, який займався викладанням риторики і склав підручник з цього предмету. Набули поширення і роботи з риторики Миколи Спафарія.

Першим підручником з риторики в Київській Русі вважалася книга «Сказання про сім вільних мудроців», що включала інформацію про граматику, риторичку і діалектику, поряд з даними про музику, астрономію та інше. Ця книга була «пропедевтичним» курсом для тих, хто вступав до вищих навчальних закладів тієї епохи. Риторика та діалектика вважалися вищими науками і до їх вивчення приступали після закінчення курсу з граматики, читання, основ грецької та церковнослов'янської мов. У школах подібні тексти не тільки читалися, а й виконувалися на сцені під час урочистих актів, з'явилася так звана шкільна драма. Перші дані про неї датовані кінцем XVII століття, коли у Львівській братській школі почали виконувати шкільні вистави. На противагу театрам католицької колегії, Петро Могила в період реорга-

нізації Київської духовної академії використав західний досвід застосування театральної мови як методу викладання риторики.

Українська церковна проповідь другої половини XVII століття близька до католицької проповіді польських священиків, які наповнювали промови метафорами, порівняннями, антитезами, використовували різні виразні стилістичні прийоми. Риторика XVII століття продовжувала античні традиції, але доповнила ораторські виступи дидактичним компонентом, шкільна і церковна риторика були об'єднані під назвою гомілетика.

Також описувалися способи і прийоми ведення судового спору і дискусійних промов, вивчалися правила побудови епідейктичного виступу. Автор першої вітчизняної «Риторики» невідомий. Відомо тільки, що це була не самостійна праця, а переклад з латинської роботи німецького вченого Ф. Меланхтона. Текст написаний у формі запитань і відповідей, тобто катехізису, як діалог вчителя і учня. У цій роботі дві частини: «Про винахід справи» і «Про прикрашання слова».

До наших днів у київських архівах збереглося 127 підручників з риторики, написаних латиною, що вивчалися на заняттях в Києво-Могилянській академії: І. Коновіч-Горбацький «Оратор Могилянський» (1635-1636), І. Кроковський «Скарбниця Тулліанова красномовства» (1683), С. Озерський «Оратор» (1687), Ф. Прокопович «Про мистецтво риторики» (1706) тощо.

У розвитку української риторики велику роль зіграли роботи ректора Києво-Могилянської академії Іоанікія Галятівського «Наука коротка або спосіб написання мови», де були викладені основні поняття стилістики, риторики і гомілетики. У ній визначалися причини вивчення риторики: 1) заради давнини; 2) заради гідності; 3) заради істинності; 4) заради втіхи (слова прикрашають); 5) заради користі.

Завдання курсів риторики того періоду такі: 1) навчити людину міркувати; вибудовувати композицію промови, прикрашати мову і навчитися виражати свої думки «світлою промовою»; 2) важлива була індивідуальність оратора, який повинен був показати себе людиною особливого складу (моральна сторона); 3) рекомендувалися тексти для формування мистецтва слова; писалися промови: вітальні, політичні; проводилися дебати на актуальні для того періоду теми; 4) змагалися в епістолярному жанрі (уміння писати листи), історичному; велика увага приділялася стилю.

У 1708-1709 курс риторики в Києво-Могилянській академії читав Ф. Прокопович. Розділи курсу становили: 1 – вступ в промову (ефекти перших фраз); 2 – докази (вміння їх побудувати); 3 – розташування матеріалу; 4 – стиль мовлення; 5 – почуття і емоції; 6 – історичний аспект проблеми; 7 – різновиди і типи промов; 8 – епідейктична мова; 9 – церковна мова; 10 – запам'ятовування і виконання промови. Ф. Прокопович вважав, що риторика не має меж предмета, вона не замкнута, а виконує службову функцію. За допомогою мистецтва слова можна дати будь-які відповіді на будь-які питання і переконати опонента.

Й. Кононович-Горбацький викладав в академії риторику, діалектику і логіку. Його цікавили питання, до яких інтерес виникає і зараз: чи є риторика мистецтвом? У чому полягає обов'язок оратора? Й. Кононович-Горбацький був добре освічений в області античної риторики, крім того, він вважав, що найважливішими якостями оратора є дієвість, вміння відгукнутися на події дня, піднімати питання, які хвилюють слухачів. Він звеличував П. Могилу і давав практичні поради щодо складання похоронних і вітальних промов.

Риторика XVII-XVIII ст. в Україні розвивалася на основі засвоєння шкільною освітою досвіду античної та західноєвропейської традиції, переробленої середньовічним світоглядом. З середини XIX в. переривається викладання риторики в вузах Європи, що зумовлено низкою соціально-політичних та економічних причин, з'являється тенденція зміни ораторської прози на художню, що негативно відобразилося на розвитку риторики в період, тривалістю приблизно 150 років.

В умовах відродження України зростає значення риторичного мистецтва В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, В. Сухомлинського, які підтримували головну вимогу до будь-якої промови: якою б не була тема вашої промови, кажіть її «світло». Сучасні вчені (Б. Баглай, С. Гурвич, Т. Олійник) дотримуються концепції риторики як філософсько-дидактичної науки, спрямованої на формування у людини ефективної мовленнєво-розумової та комунікативної діяльності.

Ключові слова: ораторська майстерність, пропедевтика, шкільна драма, гомілетика, епідейктична промова.

Ключевые слова: ораторское искусство, пропедевтика, школьная драма, гомилетика, эпидейктическая речь.

Key words: oratory, propaedeutic, school drama, solemn speech, church speech.

ДУДЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТРАДИЦІЯ ОСЯГНЕННЯ ПРАВА

Засновником феноменології у XX ст. був німецький філософ Едмунд Гуссерль. У своїй праці «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія Гуссерль сформулював головне питання феноменології: «Яким є світ до науки?». Мислитель відповідає на це запитання шляхом звернення до трансцендентально-феноменологічної (ейдетичної) редукції. Ейдетична редукція є основним методом у феноменології.